

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ПОРІВНЯЛЬНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Навчально-методичний посібник

Одеса – 2023

**Рекомендовано до друку рішенням кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету
Протокол № 6 від 18.01.2023 року**

**Рекомендовано до друку Вченою Радою Міжнародного гуманітарного університету
Протокол № 5 від 07.02.2023 р.**

Укладач: А. Пахлевандзе, кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету.

Рецензенти: Х.Н. Бехруз, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;
С.І. Цуркану, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат.

У навчально-методичному посібнику викладено основні питання курсу «Порівняльне кримінальне право», наведено перелік питань до семінарських занять, бібліографія для підготовки до семінарських занять, питання для самостійної перевірки знань.

Навчально-методичний посібник призначено для здобувачів вищої освіти та розроблено відповідно до освітньої програми підготовки бакалавра за спеціальністю 293 – Міжнародне право.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ПРОГРАМА КУРСУ.....	5
ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.....	7
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	24
ЗРАЗКИ ТЕСТІВ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ.....	26
ЛІТЕРАТУРА.....	29
ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ.....	31

ВСТУП

Мета навчальної дисципліни «Порівняльне кримінальне право» – вивчення системи кримінального права України та зарубіжних країн (Великої Британії, Росії, США, Франції, ФРН та ін.), принципів її побудови, основних кримінально-правових інститутів цих країн, а також практики застосування законодавчих приписів та положень інших джерел кримінального права; формування юридичного мислення, знань, умінь та навичок, що ґрунтуються на засадничих положеннях кримінального законодавства України та окремих зарубіжних країн, із використанням методів порівняльно-правового аналізу, догматичного, структурно-системного аналізу та ін.

Основними цілями навчальної дисципліни «Порівняльне кримінальне право» є ознайомити студентів з необхідними джерелами кримінального права; сприяти глибокому засвоєнню нормативних актів, прищепити вміння працювати з ними; застосовувати компаритивістський метод при дослідженні кримінального законодавства зарубіжних країн та України.

Заплановані результати навчання за навчальною дисципліною

Знати:

- основні поняття, категорії та термінологію національного і зарубіжного кримінального права;
- теоретичні основи побудови кримінально-правових інститутів у правових системах сучасного світу;
- особливості джерел та базові положення кримінального законодавства та практики його застосування в Україні і досліджуваних зарубіжних країнах. уміти:
- аналізувати сучасні тенденції розвитку юридичної практики, формулювати й аргументувати свою точку зору щодо спірних питань теорії і практики кримінального права України та зарубіжних країн.

Вміти:

- всебічно аналізувати юридичні казуси, ґрунтуючись на відповідних джерелах кримінального права (кодексах, законах, статутах, судовій практиці тощо) України та зарубіжних країн;
- застосовувати приписи законодавства та інших джерел кримінального права про покарання та альтернативні йому заходи кримінально-правового впливу;
- орієнтуватися в підходах до вирішення питань кримінальної відповідальності за окремі види злочинів в Особливій частині кримінального права зарубіжних країн.

ПРОГРАМА КУРСУ

Тема 1. Сучасні кримінально-правові системи. Основні тенденції їх розвитку

1. Поняття кримінально-правової системи, її структура та типи.
2. Романо-германська кримінально-правова система. Особливості кримінально-правових систем країн Скандинавії та Латинської Америки.
3. Англо-американська кримінально-правова система.
4. Соціалістична кримінально-правова система.
5. Релігійно-традиційний тип кримінально-правової системи. Особливості мусульманського кримінального права.
6. Основні тенденції розвитку сучасного кримінального права в Україні і світі.

Тема 2. Джерела кримінального права України та зарубіжних країн

1. Загальна характеристика джерел кримінального права України та зарубіжних країн.
2. Джерела кримінального права в країнах англо-американської правової системи.
3. Джерела кримінального права в країнах романо-германської правової системи.
4. Роль шаріату в кримінальному праві країн мусульманської правової системи.
5. Дія кримінального закону в часі та просторі, принципи його дії.

Тема 3. Об'єктивні ознаки злочину за кримінальним правом України та ФРН: порівняльно-правовий аналіз

1. Поняття та зміст об'єктивних ознак злочину за кримінальним правом України та ФРН.
2. Зміст поняття “об'єкт злочину” та його види. Розуміння об'єкта злочину в кримінальному праві України та ФРН.
3. Об'єктивна сторона злочину, її ознаки у вітчизняній кримінально-правовій доктрині. Об'єктивний склад діяння за кримінальним правом ФРН.
4. Суспільно небезпечне діяння (дія та бездіяльність) за кримінальним правом України та ФРН.
5. Суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок у кримінальному праві України та ФРН

Тема 4. Суб'єкт злочину (злочинного діяння) за кримінальним правом України та зарубіжних країн

1. Поняття “суб'єкт злочину”, види суб'єктів злочину.
2. Вік суб'єкта, з якого може наступати кримінальна відповідальність.
3. Поняття “осудність” і “неосудність”.
4. Юридичні особи як суб'єкти відповідальності в кримінальному праві України та зарубіжних країн.

Тема 5. Стадії вчинення злочину за кримінальним правом України та Англії: порівняльно-правовий аспект

1. Поняття “стадії вчинення злочину” за кримінальним правом України.
2. Особливості регламентації попередньої злочинної діяльності за кримінальним правом Англії.
3. Готування до злочину, його види за КК України. Відмінність готування від виявлення умислу. Спонування до злочину і змова за кримінальним правом Англії.
4. Замах на злочин. Види замаху за КК України. Відмінність замаху від готування до злочину і від закінченого злочину. Особливості визначення критеріїв замаху у кримінальному праві Англії.
5. Караність незакінченого злочину у кримінальному праві України і Англії.

Тема 6. Необхідна оборона в кримінальному праві України та зарубіжних країн

1. Поняття “необхідна оборона” та її підстава.
2. Ознаки необхідної оборони.
3. Перевищення меж необхідної оборони.

Тема 7. Поняття та види покарань

1. Поняття “покарання” та його ознаки за кримінальним правом України та зарубіжних країн.
2. Мета покарання та її види. Основні теорії покарання.
3. Система та види покарань.
4. Інші заходи кримінально-правового характеру (заходи безпеки).

Тема 8. Поняття “покарання” та види покарань за кримінальним правом України та Франції: порівняльно- правовий аналіз

1. Поняття “покарання” за кримінальним правом України, мета покарання. Особливості визначення покарання за кримінальним правом Франції.
2. Система покарань за кримінальним правом України та Франції.
3. Види покарань та їх класифікація (основні та додаткові, загальні та спеціальні, строкові та безстрокові) за кримінальним правом України. Види покарань та їх критерії (за вчинення злочину, проступку або порушення, основні та додаткові, за колом осіб) за кримінальним правом Франції.
4. Окремі види покарань за кримінальним правом України та Франції: а) позбавлення волі; б) штраф.
5. Особливості законодавчих регламентацій караності юридичних осіб за кримінальним правом України та Франції.

Тема 9. Загальна характеристика Особливої частини кримінального права України та США. Кримінальна відповідальність за окремі види злочинів (злочини проти власності) за кримінальним правом України та США: порівняльно-правовий аналіз

1. Поняття та побудова Особливої частини кримінального права України та США.
2. Особливості регламентації кримінальної відповідальності за злочини проти власності за кримінальним правом України та США.
3. Крадіжка та грабіж за КК України. Кримінальна відповідальність за крадіжку та грабіж за кримінальним правом США.
4. Покарання за злочини проти власності у кримінальному праві України та США.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Сучасні кримінально-правові системи. Основні тенденції їх розвитку

1. Поняття кримінально-правової системи, її структура та типи.
2. Романо-германська кримінально-правова система. Особливості кримінально-правових систем країн Скандинавії та Латинської Америки.
3. Англо-американська кримінально-правова система.
4. Соціалістична кримінально-правова система.
5. Релігійно-традиційний тип кримінально-правової системи. Особливості мусульманського кримінального права.
6. Основні тенденції розвитку сучасного кримінального права в Україні і світі.

Методичні вказівки

Правова система окремої держави, що розуміється в широкому сенсі, включає крім нормативної боку, складається з юридичних норм, інститутів, галузей права, організаційну сторону (сукупність правових установ) та правову культуру (сукупність правових поглядів, уявлень, ідей). У вузькому значенні правова система держави - це система внутрішнього національного права.

В даний час кожна держава має свою правову систему, яка характеризується як загальними з правовими системами інших країн рисами, так і специфічними особливостями. У деяких державах одночасно функціонує кілька конкуруючих правових систем. У США, наприклад, поряд з федеральною існують і відносно незалежні один від одного правові системи окремих штатів зі своїми конституціями, своїми кримінальними кодексами, своїми правоохоронними органами.

Романо-германська система об'єднує правові системи багатьох держав сучасного світового співтовариства. Вона сформувалася на території Європи в латинських (Італія, Іспанія, Португалія) і німецьких (Німеччина, Франція, Швеція, Норвегія, Данія) країнах. До романо-германської системи права в даний час відносяться правові системи країн континентальної Європи, вся Латинська Америка, значна частина Африки, країни Близького Сходу. Вона вплинула на розвиток національних правових систем Японії, Індонезії та інших держав.

Романо-германської правової системи властиві такі **основні риси**. По-перше, норми права формулюються узагальнено, як якісь абстрактні правила поведінки, адресовані невизначеному колу осіб. По-друге, право ділиться на самостійні гілки, іменовані галузями. По-третє, у державах даної системи права існує ретельно розроблене законодавство, при цьому встановлюється певна ієрархія нормативних актів, центральне місце в якій займають конституційні акти. По-четверте, в таких країнах ведеться планомірна робота по систематизації (кодифікації) кримінально-правових норм.

Англосаксонська (або неkontинентальна) система являє собою систему, засновану на так званому загальному праві (Common Law), чи праві судових прецедентів. В даний час вона включає національні системи практично всіх, за деяким винятком, англомовних країн. Загальне право мало великий вплив на розвиток кримінального права США, Індії, Пакистану, ряду країн Африки.

Англійське право розвивалося автономно від права континентальної Європи, рецепція римського права його не зачепила. Судова практика виробила власні правові категорії, що не відомі правовим системам континентальної Європи. До таких категорій відносяться поняття «явного дії» як підстави кримінальної відповідальності, конструкція «розумної людини», використовувана при вирішенні багатьох колізійних питань, поняття «найближчого кроку», що допомагає відмежувати ненаказуемое готування до злочину від караного замаху на злочин, поняття «непереборного імпульсу», за допомогою якого нерідко визначається неосудність.

Основною рисою англосаксонської системи є можливість судової правотворчості. Авторитетним джерелом кримінального права залишається прецедент - модель вирішення конкретної кримінальної справи, використовувана в подальшому при розгляді подібних випадків. Норма права тут менш загальна й абстрактна, ніж в континентальному праві. Нерідко

кримінально-правові норми надзвичайно казуистичність, тобто в них робляться спроби вичерпно визначити різні варіанти злочинної поведінки, які тягнуть за собою кримінальну відповідальність. Ось як, наприклад, визначається англійським Законом про крадіжку 1968 р. таке специфічне для англо-американського кримінального права злочин, як берглери.

Особа може бути визнано винним у скоєнні даного злочину, якщо воно входить до якесь будівлю або частина будівлі, порушуючи його недоторканність, з наміром вчинити будь із зазначених нижче злочинів, або, увійшовши в небудь будівлю або частина будівлі, порушивши його недоторканність, воно вкраде або спробує небудь вкрати або заподіє або спробує завдати істотної тілесний шкоду будь-якій особі (п. Далі перераховуються ті злочини, з метою вчинення яких може діяти злочинець: крадіжка, заподіяння істотної тілесного шкоди, згвалтування або незаконне руйнування будови або перебуває там майна.

Подібна казуистичність призводить до виникнення прогалин законодавства, оскільки на практиці нерідко зустрічаються випадки, які з точністю не можуть бути підведені під описаний в нормі, незважаючи на його очевидну схожість. Так, англійські юристи сперечаються про те, чи слід вважати «входженням» той випадок, коли винний викрадає майно через вікно за допомогою спеціально пристосованих гачків або кронштейнів, при цьому не влізаючи у вікно.

Незважаючи на проведення певної роботи з систематизації кримінально-правових норм, остання не має такого характеру, як у країнах континентального права. В Англії, наприклад, не існує єдиного кримінального кодексу.

Система релігійного права об'єднує національні системи тих держав, де релігійні норми офіційно вважаються джерелами кримінального права.

Мусульманське кримінальне право являє собою невід'ємну частину релігії (ісламу). Сферою його впливу є Близький Схід, частину Азії і Африки. Власне мусульманське право діє в Саудівській Аравії, Ємені, Судані, Кувейті. Правові системи цих держав органічно включають норми шариату.

Відмінними рисами мусульманського права є специфічні класифікації злочинних діянь і покарань на категорії, запозичені з шариату, криміналізація релігійних і аморальних проступків, можливість застосування членовредительських покарань та відплати рівним, існування смертної кари.

Тема 2. Джерела кримінального права України та зарубіжних країн

1. Загальна характеристика джерел кримінального права України та зарубіжних країн.
2. Джерела кримінального права в країнах англо-американської правової системи.
3. Джерела кримінального права в країнах романо-германської правової системи.
4. Роль шариату в кримінальному праві країн мусульманської правової системи.
5. Дія кримінального закону в часі та просторі, принципи його дії.

Методичні вказівки

Для держав англосаксонської системи права характерна пріоритетна роль судового прецеденту, хоча до теперішнього часу, безумовно, діє і обширне кримінальне законодавство. Навпаки, в державах романо-германської системи провідним джерелом кримінального права є закон. При цьому діють як кодифіковані, так і некодифіцированного кримінальні закони. У ряді держав (Франція, Англія, США та ін.) джерелами кримінального права є підзаконні акти, видані виконавчими органами державної влади. Особливе місце серед джерел кримінального права зарубіжних держав займає конституційне законодавство. У ньому нерідко закріплюються найважливіші кримінально-правові принципи (заборона додання кримінальній закону зворотної сили, заборона карати двічі за одне й те ж і ін) або визначаються ознаки деяких державних злочинів (зради, шпигунства і т.п.). Ряд сучасних держав визнав джерелами кримінального права і міжнародні угоди (Франція, Німеччина, Швеція та ін.)

До основних джерел кримінального права Англії відносяться судові прецеденти і статuti (парламентське законодавство). На сьогоднішній день багато питань Загальної частини отримали свою регламентацію в законодавстві. Ще в 1972 р. Палата лордів - вища судова інстанція в Англії -

прийняла важливе рішення про те, що суди більш не можуть визначати конкретні види злочинів, оскільки відтепер це є прерогативою англійського парламенту. Однак це зовсім не означає, що судовий прецедент втратив своє значення як джерело кримінального права Англії. Його роль визначається тим, що він як і раніше покликаний закріплювати основні принципи кримінального права, заповнювати прогалини кримінального законодавства, допомагати суддям у тлумаченні законодавчих норм.

Відмінною рисою кримінального права Англії є відсутність єдиного кодифікованого кримінально-правового акту - кримінального кодексу.

Замість кодексу діє велика кількість кримінальних законів, прийнятих починаючи з XIV в. Найдавнішим з нині діючих кримінально-правових актів вважається Закон 1351 про державну зраду (з наступними змінами).

До джерел кримінального права Англії відносять і деякі класичні доктринальні праці та коментарі. «Коментарі до законів Англії» Блекстоун, опубліковані в 1765 р. На цю роботу нерідко посилаються як на обов'язковий джерело права, і від неї ведуть початок сучасні підручники з англійської праву. Володіють великим обсягом повноважень щодо прийняття власного кримінального законодавства. У зв'язку з цим цілком Ріко і федеральна юрисдикція *Сполучених Штатів Америки*. передбаченими кримінальним правом штатів.

По дії в просторі федеральні кримінальні закони діляться на дві групи: а) федеральні кримінальні закони, що діють на всій території країни; б) федеральні закони, що діють лише в окремих її частинах. «Федеральним елементом», - посягання, вчинені щодо посадових осіб федеральних органів (наприклад, безпеку всієї країни). Крім того, до першої групи федеральних законів належать і ті, в яких встановлена кримінальна відповідальність за військові злочини. Ці закони діють на території всієї країни і проводяться в життя федеральними органами суду, прокуратури та розслідування.

Внаслідок як вимог законів, так і сформованої судової практики до числа злочинів, переслідування яких найчастіше здійснюється федеральним урядом, відносяться також: нелегальне перевезення наркотиків, організована злочинність, великомасштабне шахрайство, фінансові злочини і деякі інші злочини, що представляють «особливий інтерес» для федеральних органів. Крім цього тільки федеральний уряд здійснює переслідування злочинів у митній сфері, злочинів у справах про федеральних податки, а також випадки шпигунства і державної зради. Всі розгляди з питання про видачу злочинця однією державою іншій також проводяться у федеральних судах.

До другої групи федеральних кримінальних законів відносяться такі, які застосовуються тільки на територіях, безпосередньо підпорядкованих федеральному уряду. У число цих територій включаються національні заповідники, території, що належать військовому відомству або зарезервовані урядом США, кораблі, що плавають під прапором США, і т.п. Тут діє будь-який федеральний закон про кримінальну відповідальність (навіть той, в якому відсутня «федеральний елемент»).

Роль федерального КК виконує розділ 18 Зводу законів США (далі - СЗ США) «Злочин і кримінальний процес».

Деякою специфікою володіють джерела *кримінального права Австралії*. Це викликано тим, що кримінальне право Австралії сформувалося переважно під впливом англійського кримінального права. Правові акти країн романо-германської системи права мали лише часткове вплив на розвиток австралійського кримінального права.

Джерелами кримінального права є прецеденти, законодавство і правові звичаї. Історично вже з появою перших англійських колоній в Австралії застосовувалося як загальне право, так і статuti.

До джерел *кримінального права Франції* ставляться конституційні та міжнародно-правові норми, Кримінальний кодекс 1992 р., інші кодифіковані й некодифіцированого кримінальні та некримінальні закони, а також підзаконні акти, прийняті виконавчими органами державної влади.

Роль судової практики та кримінально-правової доктрини обмежена. Разом з тим рішення Палати з кримінальних справ Касаційного Суду Франції не тільки користуються великим авторитетом серед суддів, але і часом визначають напрямок судової практики. В історії Франції

були випадки, коли ця вища судова інстанція по суті створювала нові кримінально-правові норми. Це, зокрема, відноситься до інституту крайньої необхідності.

Серед діючих джерел французького кримінального права особливе місце займає перший конституційний акт - Декларація прав людини і громадянина від 26 серпня 1789 Незважаючи на те, що за останні 180 років французькі конституції неодноразово змінювалися, Декларація завжди лежала в їх основі. Останні дві французькі конституції 1946 і 1958 рр.. у своїх преамбулах прямо посилаються на цей документ як на Закон фундаментального значення.

Згідно з чинною французької Конституції джерелами кримінального права Франції є і міжнародні угоди, укладені нею. При цьому вони користуються пріоритетом перед нормами внутрішньодержавного права (ст. 55 Конституції Франції 1958 р.).

Важливим джерелом кримінального права є ордонанс N 45-174 від 02.02.1945 р. про неповнолітніх правопорушників (про відповідальність неповнолітніх). Цей нормативний акт зазнав численних змін, особливо після прийняття і введення в дію нового КК Франції. Крім процесуальних даних документ містить чимало кримінально-правових положень. Наприклад, в ньому регламентовані питання призначення покарання неповнолітнім, містяться положення, що обмежують призначення таким особам певних видів покарання, і т.д.

Акти місцевих органів управління: розпорядження префектів, ордонанси Паризького префекта поліції і префекта департаменту Сена, розпорядження мерів - є джерелами кримінального права місцевого значення, так як вони регламентують склади поліцейських порушень для своєї адміністративної одиниці. Таку ж роль грають у виняткових обставинах (стан облоги, воєнний час) розпорядження місцевих військових властей.

Джерелами *кримінального права ФРН* є Основний закон (Конституція) 1949 р., Кримінальний кодекс ФРН 1871 р., федеральні кримінальні закони, кримінальне законодавство земель.

Кримінальне право ФРН кодифіцировано не повністю. Поряд з Кримінальним кодексом існують інші численні некодифіцированого кримінально-правові норми, що містяться в різних законах. У зв'язку з цим слід розрізняти власне Кримінальний кодекс (кодифікований акт) і більш широке поняття - кримінальне право, до якого входять як КК ФРН, так і інші численні кримінально-правові приписи. Останні містяться в різних законах, що складають так зване додаткове кримінальне право (Nebenstrafrecht).

Основний закон (Конституція) ФРН 1949 є джерелом кримінального права ФРН, насамперед, тому, що в ній міститься ряд основоположних кримінально-правових принципів.

ФРН є федерацією земель, тому для неї характерно те, що кримінальне законодавство відноситься до області конкуруючого законодавства (ст. 72, 74 Основного закону (Конституції) ФРН). Це означає, що суб'єкт федерації (земля) може врегулювати питання, які стосуються предмета конкуруючої компетенції, в тому випадку і в тому обсязі, в якому це не врегульовано федерацією. Іншими словами, якщо федеральний законодавець скористався наданими йому повноваженнями і видав норми в якій-небудь галузі кримінального права, то в цій галузі втрачають чинність всі перш видані кримінальні закони окремих земель і надалі в даній області виключається їх законодавча діяльність

Основним джерелом кримінального права ФРН є Кримінальний кодекс (КК).

У Японії діє КК 1907 з численними поправками. Останні зміни були внесені в текст Кодексу в 1995 р. (нова редакція КК діє з 1 червня 1996 р.) Водночас названий Кодекс - не єдине джерело японського кримінального права. Поряд з КК діють спеціальні кримінальні закони, число яких досягає тридцяти, а також кримінально-правові норми, включені в конституційні, адміністративні та інші закони.

Традиційні джерела *мусульманського права* мають релігійне походження. Дослідники мусульманського права зазвичай ділять їх на три основні групи. До першої, найбільш значущою, групи джерел належать Коран і сунна.

Коран - головна священна книга мусульман, що містить висловлювання пророка Мухаммеда, обрядові та правові приписи, молитви і притчі, їм вимовлені і записані його найближчими прибічниками. Сунна - збірник переказів про рішеннях пророка. Таким чином,

перша група джерел мусульманського права включає релігійні норми, що мають священний характер.

Друга група джерел представлена нормами, сформульованими мусульманської правової доктриною. До цієї групи відносяться *иджма* і *кияс*. *Иджма* - це одностайна думка найбільш авторитетних знавців ісламу щодо, не регламентованим Кораном і сунной. *Кияс* являє собою тлумачення Корану і сунни, або так звані судження за аналогією.

Третя група джерел включає звичай - *урф*. До таких звичаїв, чинним до цих пір в Судані, Ємені та інших мусульманських державах, відноситься, наприклад, звичай кровної помсти.

Поряд з традиційними джерелами мусульманського права - священними книгами, доктриною і звичаєм - діє кримінальне законодавство. Однак в останні десятиліття кримінальне законодавство ряду мусульманських країн все частіше і частіше пов'язується з нормами шаріату. Так, в Саудівській Аравії діють закони про відповідальність за вживання спиртних напоїв, про статеві збочення, про встановлення викупу за кров, прийняття яких було безпосередньо пов'язане з приписами шаріату. У Судані в 1983 р. набрав чинності новий КК, заснований практично цілком на шаріатських законах. Кодекс встановлює кримінальну відповідальність за перелюб, релігійні проступки, зловживання спиртними напоями та ін У числі кримінальних покарань можна зустріти тілесні покарання (закидання камінням, членоушкодження, порку), легалізовану кровну помсту та ін.

Новий КК був прийнятий в 1994 р. в Ємені. До його прийняття на півдні Ємену застосовувався КК 1976 р., близький за своїми положеннями до європейських кодексам, а на півночі основними джерелами кримінального права служили звичай і норми шаріату.

Тема 3. Об'єктивні ознаки злочину за кримінальним правом України та ФРН: порівняльно-правовий аналіз

1. Поняття та зміст об'єктивних ознак злочину за кримінальним правом України та ФРН.
2. Зміст поняття "об'єкт злочину" та його види. Розуміння об'єкта злочину в кримінальному праві України та ФРН.
3. Об'єктивна сторона злочину, її ознаки у вітчизняній кримінально-правовій доктрині. Об'єктивний склад діяння за кримінальним правом ФРН.
4. Суспільно небезпечне діяння (дія та бездіяльність) за кримінальним правом України та ФРН.
5. Суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок у кримінальному праві України та ФРН.

Методичні вказівки

Об'єктом злочинів є не будь-які суспільні відносини, а лише ті, які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність. Тому не тільки безпосереднім і родовим, але й загальним об'єктом усіх злочинів є не вся сукупність суспільних відносин, а тільки ті із соціально схвалених відносин, які законодавець поставив під охорону кримінального законодавства. Природно, що при цьому йдеться тільки про найважливіші, найзначущі для інтересів суспільства і держави суспільні відносини, яким злочинні посягання можуть завдати значної шкоди.

У свою чергу, загальним об'єктом злочину є не постійна система суспільних відносин (раз і назавжди дана), а рухлива (змінювана), що залежить від закону про кримінальну відповідальність (наприклад, у зв'язку з криміналізацією чи декриміналізацією суспільно небезпечних діянь змінюється і вся система суспільних відносин, яка створює загальний об'єкт кримінально-правової охорони).

Отже, об'єктом будь-якого злочину, зрештою, завжди є об'єктивні відносини між людьми, які існують у суспільстві і охороняються законом про кримінальну відповідальність. Ці відносини досить різноманітні (економічні, соціальні, політичні й ін.) і регулюються в суспільстві різними соціальними нормами (нормами права, моралі, звичаями).

Суспільні відносини, як об'єкт злочину, мають об'єктивний характер, тобто існують поза і незалежно від нашої свідомості, а значить, і незалежно від кримінального закону, і є первинними стосовно нього.

Отже, суспільні відносини, котрі виступають об'єктом злочину, є первинними не тільки щодо закону про кримінальну відповідальність, але й щодо самого злочину. Злочин завжди посягає на об'єктивно існуючий об'єкт, на певну реальність. Не можна посягати на те і завдавати шкоди тому, чого ще немає в об'єктивній реальності. Навіть більше, внаслідок злочинного посягання не тільки завдається реальної шкоди охоронюваним суспільним відносинам, але й, у свою чергу, створюються нові – кримінально-правові відносини. Ці відносини складаються вже між злочинцем і державою з приводу вчиненого ним злочину.

Таким чином, *об'єктом злочину* є ті суспільні відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди, і які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність.

У *КК ФРН* кримінально карані діяння поділяються на злочини та проступки (§12). Злочином є протиправне діяння, за вчинення якого передбачено мінімальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від року й більше. Якщо воно становить менше від року позбавлення волі або йдеться про штраф, такі діяння вважаються проступками.

За *КК Німеччини*, особа несе відповідальність за дію або бездіяльність, у §13 встановлено: коли той, хто вчиняє бездіяльність, не запобігає настанню наслідку від діяння, передбаченого кримінальним законом, то підлягає покаранню тільки тоді, якщо він юридично зобов'язаний не допустити настання наслідку та якщо бездіяльність відповідає передбаченому законом складу діяння за допомогою дії.

Відповідно до §15 *КК ФРН* караним є тільки умисне діяння, якщо законом чітко не передбачено покарання за необережність. До порівняння з українським законодавством (розділ 5 *ККУ «Вина та її форми»*), де зазначено, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Український законодавець диференціював умисел на прямий та непрямий, а необережність – на недбалість і самовпевненість. У *ФРН* такий поділ відсутній.

Тема 4. Суб'єкт злочину (злочинного діяння) за кримінальним правом України та зарубіжних країн

1. Поняття “суб'єкт злочину”, види суб'єктів злочину.
2. Вік суб'єкта, з якого може наступати кримінальна відповідальність.
3. Поняття “осудність” і “неосудність”.
4. Юридичні особи як суб'єкти відповідальності в кримінальному праві України та зарубіжних країн.

Методичні вказівки

Мінімальний вік фізичної особи, що підлягає кримінальній відповідальності, коливається від 12 до 18 років.

Досить чітко регулює кримінальну відповідальність фізичної особи (суб'єкта злочину) за віковою ознакою Кримінальний кодекс *Республіки Польщі*. Враховуючи, що *КК Польщі* 1997 року ввів поняття злочинів і проступків, то в законі встановлено також вік суб'єкта, який вчинив проступок. Так, відповідно до ст. 10 *КК* кримінальну відповідальність несе той, хто зробив заборонене діяння після досягнення 17 років (§ 1). Неповнолітній, який після досягнення 15 років вчинив заборонені діяння, такі як: посягання на життя президента Республіки Польща (ст. 134); вбивство (ст. 148); заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю (ст. 156); підпал або вибух, що загрожують життю, здоров'ю або майну людей (ст. 163); захоплення водного або повітряного судна (ст. 166); дії, що призвели до катастрофи сухопутного, водного або повітряного транспорту (ст. 173); зґвалтування (ст. 197); захоплення заручників (ст. 252); розбій (ст. 280), – підлягає кримінальній відповідальності (§ 2). Однак у цих випадках винному покарання не може перевищувати двох третин верхньої межі покарання, передбаченого законом за скоєний винним злочин. Крім цього, з урахуванням неповнолітнього віку винних суд вправі вдатися до надзвичайного пом'якшення покарання. Згідно з § 4 ст. 10 *КК* до винного, який вчинив злочин після досягнення 17 років, але до

настання 18 років, суд замість покарання застосовує виховні заходи, лікування або виправні міри для неповнолітніх, якщо обставини справи і ступінь розвитку винного, його особисті характеристики та інші умови це дозволяють. Кримінальний кодекс Польщі не оперує і не вживає термін «неосудність». Однак у гл. III «Звільнення від кримінальної відповідальності» ст. 31 розкриває зміст цього поняття і досить докладно описує медичний і юридичний критерії. Зокрема § 1 ст. 31 вказує: «Не вчиняє злочину той, хто через психічну хворобу, розумову відсталість або інше порушення психічної діяльності не може в момент вчинення діяння розуміти значення або керувати своєю поведінкою». Крім цього, в § 2 цієї статті визначена обмежена осудність: «Якщо в момент вчинення злочину здатність розуміти значення діяння або керувати поведінкою було значним чином обмежена, суд може застосувати надзвичайне пом'якшення покарання».

Суб'єктами кримінальної відповідальності згідно із Кримінальним кодексом Франції 1992 року є фізичні та юридичні особи. У той же час *КК Франції* не містить будь-яких спеціальних статей, присвячених поняттю суб'єкта злочину і його ознак.

У французькому кримінальному праві, крім досягнення віку кримінальної відповідальності, фізична особа повинна бути осудною, про що говориться в ст. 122-1 *КК Франції*: «Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка в момент вчинення діяння була піддана будь-якому психічному або нервово-психічному розладу, який позбавляв її здатності усвідомлювати або контролювати свої дії».

Нормативне поняття загального суб'єкта злочинного діяння в *Кримінальному кодексі Німеччини* відсутнє. Більше того, §10 *КК «Особливі положення щодо неповнолітніх та осіб молодого віку»* відсилає до іншого закону. В цьому параграфі зазначається таке: «Дії цього Закону поширюються на діяння, вчинені неповнолітніми особами молодого віку в тому обсязі, в якому Законом «Про судочинство у справах неповнолітніх» не передбачено інше», у зв'язку з чим віковий початок кримінальної відповідальності міститься не в *КК ФРН*, а в Законі «Про судочинство у справах неповнолітніх» і встановлюється з 14 років. Відповідно до положення, передбачених у § 19 *КК ФРН*, неосудною вважається дитина, яка не досягла 14-го віку. Неповнолітні особи віком від 14 до 18 років є осудними на підставі § 3 Закону про судочинство у справах неповнолітніх, якщо залежно від рівня свого духовного і морального розвитку здатні усвідомлювати неправомірність діяння або діяти відповідно до усвідомлення неправомірності. Таким чином, вина неповнолітнього повинна бути спеціально встановлена суддею в кожному конкретному випадку. В цілому ж у Законі «Про судочинство у справах неповнолітніх» вирізняється кілька вікових категорій правопорушників: від 14 до 16 років, від 16 до 18 років і від 18 років до 21 року (в теорії права остання група іменується «особи молодого віку»). Для всіх цих категорій осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, відповідальність настає диференційовано, залежно від віку осіб, яка його вчинила.

Аналогічний німецькому підхід встановлення віку суб'єкта злочину знайшов своє відображення в законодавстві Австрії. Так, *КК Австрії* в § 11 розкриває лише таку ознаку суб'єкта злочину, як неосудність: «Хто при вчиненні діяння внаслідок психічної хвороби, недоумства, глибокого розладу свідомості або внаслідок іншого тяжкого психічного відхилення, рівноцінного одному з цих станів, не здатний усвідомлювати протиправність свого діяння або діяти з усвідомленням їх протиправності, той діє без вини». Також до стану неосудності прирівнюється стан повного сп'яніння, що виключає осудність (§ 287 *КК Австрії*). Щодо вікової ознаки суб'єкта *КК* розкриває її через поняття «малолітній». Так, у § 74 восьмого розділу «Пояснення термінів» малолітнім є той, хто ще не досяг 14-річного віку (ч.1); підлітком є той, хто досяг 14-ти, але ще не досяг 19 років (ч. 2); неповнолітній – це особа віком до 19 років (ч. 3). Таким чином, можна констатувати, що суб'єктом злочину у кримінальному законодавстві Австрії є особа, яка досягла 14 років.

Поза межами *КК Іспанії* також залишилися питання, що врегульовують положення щодо суб'єкта злочину. Зокрема в Іспанії окремо від *КК* існує «Закон про кримінальну відповідальність неповнолітніх». Стаття 19 *КК Іспанії* лише вказує: «Особа, які не досягли вісімнадцяти років, не підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом. Якщо особа, молодша від зазначеного віку, вчиняє злочин, вона відповідатиме за законом про кримінальну відповідальність неповнолітніх». Цей Закон встановлює кримінальну відповідальність за всі злочини і проступки з

16 років, а за вчинення більш тяжких злочинів – з 14 років. Також закон для неповнолітніх встановлює багато інших заходів, які за певних умов замінюють реальне покарання (до таких він відносить виховні, наглядові, матеріальні та інші заходи).

Положення *КК Швеції* щодо ознак суб'єкта досить лаконічні: встановлено правило про притягнення особи до відповідальності в разі, якщо діяння було вчинене у стані добровільно викликаного сп'яніння або якщо особа, яка вчинила злочин, іншим чином призвела себе у стан, при якому його свідомість тимчасово запаморочилась (ст. 2). Мінімальний вік відповідальності – 15 років. До неповнолітніх (до 18 років) не застосовується покарання у вигляді позбавлення волі.

У § 15 *КК Данії* зазначається, що діяння, які вчинили діти, котрі не досягли віку 15 років, не є караними. Підстави неосудності визначаються в § 16 *КК Данії*.

КК Італії дає поняття суб'єкта злочину. Відповідно до ст.ст. 85, 97 *КК* суб'єктом злочину є осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Так, *КК Австрії* прямо не передбачає кримінальну відповідальність юридичних осіб, а говорить лише про фізичних осіб. Разом з тим у ньому зазначено: якщо будь-яка юридична особа збагатилася за рахунок скоєння злочину фізичною особою або за рахунок майна, отриманого від злочину, то вона «засуджується до виплати грошової суми», що відповідає вартості безпідставного збагачення.

У зв'язку з цим, поняття суб'єкта злочину за законодавством зарубіжних держав може бути представлено в такому вигляді: фізична особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності, встановленого законом, і не страждає в момент скоєння злочину будь-яким психічним розладом або іншим захворюванням психіки, що позбавляє її здатності усвідомлювати або контролювати свої дії, а також юридична особа при дотриманні умов, встановлених кримінальним законодавством.

Досвід зарубіжних країн щодо правового визначення та закріплення поняття суб'єкта злочину слід врахувати в подальшому реформуванні вітчизняної системи кримінального права.

Тема 5. Стадії вчинення злочину за кримінальним правом України та Англії: порівняльно-правовий аспект

1. Поняття “стадії вчинення злочину” за кримінальним правом України.
2. Особливості регламентації попередньої злочинної діяльності за кримінальним правом Англії.
3. Готування до злочину, його види за *КК* України. Відмінність готування від виявлення умислу. Спонування до злочину і змова за кримінальним правом Англії.
4. Замах на злочин. Види замаху за *КК* України. Відмінність замаху від готування до злочину і від закінченого злочину. Особливості визначення критеріїв замаху у кримінальному праві Англії.
5. Караність незакінченого злочину у кримінальному праві України і Англії.

Методичні вказівки

Згідно із доктриною кримінального права України стадії вчинення злочину – це визначені етапи підготовки і здійснення умисного злочину, що розрізняються між собою за характером вчинених дій, моментом припинення злочинної діяльності і ступенем реалізації злочинного наміру. Чинному кримінальному праву України відомі три стадії вчинення злочину: 1) готування до злочину; 2) замах на злочин; 3) закінчений злочин.

Готування до злочину та замах на злочин є видами попередньої злочинної діяльності і мають назву незакінченого злочину (ст. 13 *КК* України). Їх ознаки закріплені відповідно у статтях 14 та 15 *КК* України.

Ознаки закінчених злочинів описані в диспозиціях статей Особливої частини *КК*. За чинним кримінальним правом України кримінальна відповідальність настає як за закінчений злочин, так і за незакінчену злочинну діяльність. У разі, якщо особа не довела злочин до кінця з причин, що не залежали від її волі, говорять про склад готування до злочину чи про склад замаху на злочин.

На відміну від кримінального права України поняття попередньої злочинної діяльності за англійським правом не пов'язане зі стадіями вчинення злочину, а виражається в окремих самостійних посяганнях. Англійська кримінально-правова доктрина стверджує, що відповідальність і покарання повинні тягти за собою будь-які діяння особи, що свідчать про її злочинний намір. Виходячи з цього, в англійському кримінальному праві існують спеціальні інститути, схожі на наші стадії злочину: 1) спонукання до вчинення злочину (*solicitation*)¹; 2) змова (*conspiracy*) та 3) замах на злочин (*attempt*), за допомогою яких встановлюється відповідальність за попередню злочинну діяльність, котра ще не спричинила реальної шкоди. С. Яценко зазначає, що такі злочини можуть бути охарактеризовані як первісні злочини чи такі злочини, що ставлять під загрозу.

Першою стадією умисного злочину в кримінальному праві України вважається готування.

Англійське кримінальне право також виходить із того, що для настання кримінальної відповідальності недостатньо тільки наміру вчинити злочин, необхідна ще й певна злочинна поведінка, якою завдається реальна шкода правоохоронюваним цінностям. Така поведінка має виражатися в дії чи бездіяльності, так званому *overt act*. Винятком є тільки політичні злочини, на які зазначене правило ніколи не поширювалося. Зокрема, починаючи з XIV ст., згідно зі статутами такі злочини каралися навіть за виявлення наміру, незалежно від фактично заподіяної шкоди.

Отже, в англійському кримінальному праві поняття попередньої злочинної діяльності полягає у трьох вироблених загальним правом самостійних категоріях злочинів, для яких характерним є незакінченість реалізації злочинного наміру при здійсненні в цьому напрямі будь-якої дії або бездіяльності. Виходячи з цього, більш за все схожими на готування до злочину за КК України є такі поняття англійського кримінального права, як спонукання до злочину та змова.

Спонуканням є схилення іншої особи до вчинення злочину. При цьому мається на увазі тільки таке спонукання, що не викликало наслідків і не призвело до вчинення злочину в дійсності (так би мовити, «невдале» спонукання). Остаточні положення про відповідальність за спонукання до злочину були сформульовані у 1801 р. в рішенні суду Королівської Лави у справі Хігінса.

Таким чином, в Англії, ще у XIX ст. склався інститут спонукання, який має такі риси: 1) встановлення кримінальної відповідальності за схилення особи до вчинення злочину та 2) принципова незакінченість злочину. Цими ознаками спонукання відрізняється від підбурювання до злочину, яке є видом співучасті і пов'язується тільки із закінченим злочином. Отже, якщо наслідком підбурювання було вчинення закінченого злочину, то воно поглинається більш тяжким злочином, і винний несе відповідальність як співучасник цього злочину.

Слід зазначити, що в англійському праві кримінальна відповідальність встановлюється і за замах на спонукання. Наприклад, особа може бути визнана винною у спонуканні іншої особи до вчинення злочину, навіть якщо остання не мала реальної можливості вчинити цей злочин. Так, у 1974 р. Рансфорд був обвинувачений у тому, що написав листа, у якому містилася пропозиція вчинити злочин, хоча цей лист не був отриманий адресатом. Ці дії були визнані замахом на спонукання.

Наступним видом попередньої злочинної діяльності за англійським кримінальним правом є змова. Вона має свої витoki із Середньовіччя. Так, із XIII ст. в прецедентах уже є посилання на змову щодо дій, пов'язаних із вчиненням злочинів. Змова вважається злочином і за загальним, і за статутним правом. Класичне визначення змови ще у 1832 р. сформулював англійський суддя лорд Денман у справі Джонса: змовою є домовленість щодо вчинення протиправних дій або щодо вчинення правомірних дій протиправними засобами [14, с. 277–278]. Таким чином, змова займає проміжне місце між спонуканням і замахом. Як правило, злочин починається зі спонукання, згодом між особами виникає змова, яка потім може перерости у замах.

Змова, так само як і спонукання, є не стадією вчинення злочину (як це має місце у кримінальному праві України), а самостійним окремим злочином, оскільки кримінальна відповідальність за неї настає незалежно від того, чи було вчинено в реальності намічений злочин. Більш того, заплановані при змові дії іноді можуть мати незлочинний характер (вчинення правомірної дії протиправними засобами). Домовленість щодо таких дій взагалі може не являти собою стадії розвитку злочинного діяння.

Відповідно до чинного КК України (ч. 1 ст. 15) замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі. Таким чином, замах на злочин характеризується низкою об'єктивних і суб'єктивних ознак.

В англійському праві інститут замаху сформувався наприкінці XVIII – на початку XIX ст. У завершеному вигляді за загальним правом була сформульована така норма щодо відповідальності за замах. Замахом визнавалась умисна дія, яка безпосередньо пов'язана із вчиненням злочину і може призвести до закінченого злочину, якщо вона не буде перервана і якщо винний не відмовиться від її вчинення. Отже, загальне право для наявності замаху вимагало, аби: 1) в особи був намір вчинити злочин; 2) особа вчинила будь-яке діяння, спрямоване на здійснення цього наміру.

Згідно із Законом Англії про кримінально караний замах Criminal Attempts Act (1981 р.) замах було визнано статутним злочином. За п. 1 ст. 1 цього Закону в замаху на злочин винною визнається особа, якщо вона з наміром вчинити злочин виконає дії, що є більшими, ніж просте готування до вчинення злочину.

Як видно із цього визначення, розмежувати замах на злочин і готування до злочину досить складно. Для цього в англійському праві використовуються концепції «найближчого кроку» або «останнього кроку» (last proximate step), які повністю залишені на розсуд суду.

Певні відмінності українського та англійського кримінального права мають місце й при вирішенні питань щодо караності незакінченого злочину. Так, у кримінальному праві України згідно із приписами ст. 16 КК України відповідальність за попередню злочинну діяльність настає за статтями 14 та 15 КК України і за тією статтею Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за закінчений злочин.

В англійському праві до прийняття Закону про кримінальне право Criminal Law Act (1977 р.) спонукання до будь-якого злочину переслідувалося із обвинувальним актом, що викликало серйозну критику англійських юристів. Іноді навіть виходило, що спонукання до малозначного злочину розглядалось як більш серйозне діяння, ніж те, на яке воно було спрямоване. Із прийняттям Закону про кримінальне право (1977 р.) та Закону Англії про Суди магістратів Magistrates' Courts Act (1980 р.) ця невідповідність була усунута. Наразі спонукання карається на розсуд суду. Однак покарання за нього відповідно до п. 45 Закону 1980 р. не може бути більш суворим, ніж за вчинення самого злочину, спонукання до якого здійснювалося.

Проведений аналіз стадій вчинення злочину за кримінальним правом України та Англії дає підстави стверджувати, що у них різна правова природа.

За англійським правом готування і замах є не стадіями злочину, а окремими самостійними посяганнями, для яких характерним є незакінчена реалізація злочинного наміру при вчиненні певної дії чи бездіяльності. За КК України розмежування готування і замаху не створює особливих проблем, адже їх ознаки не збігаються. За англійським правом розмежувати замах і готування досить складно, а іноді неможливо. Це залежить виключно від розсуду суду і обставин конкретної справи.

Тема 6. Необхідна оборона в кримінальному праві України та зарубіжних країн

1. Поняття “необхідна оборона” та її підстава.
2. Ознаки необхідної оборони.
3. Перевищення меж необхідної оборони.

Методичні вказівки

Норми про відповідальність за спричинення шкоди при перевищенні меж необхідної оборони у більшості країн відсутні, а питання про кримінальну відповідальність у такому разі вирішується, виходячи із загальних правил і принципів призначення покарання.

Варто вказати, що кримінальне законодавство США значно відрізняється від законодавства ряду зарубіжних країн. Особливість правової системи США в цілому і кримінально-правової,

зокрема, є відсутність загального Кримінального кодексу та існування близько 50 правових систем. З моменту прийняття кримінальних кодексів кожного штату США позиції загального права у ряді штатів поступово втрачали своє попереднє значення.

Федеральному кримінальному законодавстві США притаманний ряд недоліків: складність формулювань; протиріччя кримінально-правових приписів; відсутність термінологічної єдності; розподіл розділів в алфавітному порядку, що ускладнює оцінку ступеня тяжкості тієї чи іншої норми.

Досить широке тлумачення меж необхідної оборони містить федеральне законодавство США. Американські законодавці, визначаючи умови правомірності необхідної оборони, акцентують увагу на деталізації меж застосування насильства з метою оборони. Так, всі суспільно небезпечні посягання поділяються на дві групи: при захисті від посягань першої групи, що чітко визначено в законі, дозволено застосовувати насильство, що є небезпечним для життя і здоров'я особи («смертельну фізичну силу»), а при захисті від другої групи (не вказаної у законі), дозволяється застосовувати будь-яку фізичну силу, за виключенням так званої «смертельної».

Окремою нормою федеральне законодавство США присвячує визначенню меж застосування насильства з метою захисту власності і житла, при цьому розмежовуючи рухому і нерухому власність. Положення КК штату Нью-Йорк в ст. 35 містять §35, де детально регламентовані межі правомірного використання насильства для захисту нерухомої власності: «будь-яка особа може застосовувати фізичну силу, якщо вважає її необхідною для попередження чи припинення посягання, пов'язаного із спричиненням шкоди приміщенню чи будь-якій нерухомості. Особа може застосувати фізичну силу будь-якого ступеня тяжкості, крім смертельної фізичної сили, яка необхідна для вищевказаної мети при реальній необхідності попередження чи припинення підпалу».

Федеральне кримінальне законодавство США у деяких випадках регламентує застосування так званих «оборонних механізмів і пристосувань». Так, положеннями КК штату Пенсільванія передбачається використання технічних засобів для захисту майна, але правомірними вони визнаються лише при дотриманні визначених законодавством умов. В п. «е» §507 КК Пенсільванії вказується, що виправдання, передбачені даним параграфом, розповсюджуються на використання технічних засобів з метою захисту майна, якщо: 1) технічний засіб не призначений для заподіяння смерті чи тяжких тілесних ушкоджень; 2) використання окремих технічних засобів для захисту майна від проникнення чи порушення права володіння є доцільним за обставин, які, як вважає особа, що використовує такі технічні засоби, існують; 3) технічні засоби є такими, якими використовувалися для вказаної мети або були прийняті достатні заходи захисту для попередження осіб, які посягають, про факт використання технічних засобів.

Таким чином, спричинення шкоди при захисті майна за допомогою технічних засобів визнається необхідною обороною при дотриманні загальних умов її правомірності та додаткових умов, що обумовлюють допустимість таких засобів, а також встановлення меж правомірного нанесення шкоди, заснованої на принципі співрозмірності. В такому випадку співрозмірним визнається спричинення шкоди, яка не є тяжкою чи такою, що спричинила смерть особи, яка напала. Відповідальність за спричинення тяжкої шкоди здоров'ю чи заподіяння смерті настає лише у випадку, особа, яка встановила чи використала технічні засоби, завідомо усвідомлювала, що вони створюють значний ризик настання зазначених наслідків.

Отже, закріплення в федеральному законодавстві США норми, яка встановлює правомірність і порядок застосування технічних засобів, має лише позитивний ефект, так як даний факт створює додаткові гарантії недоторканості власності і має попереджувальне значення. Закріплення в законі додаткових умов правомірності застосування таких засобів практично виключає можливість спричинення надмірної шкоди тій особі, яка посягала або спричинення шкоди іншим особам.

Продовжуючи розгляд законодавства англо-американської системи права, необхідно вказати, що необхідна оборона в Великобританії застосовується як для захисту інтересів особи, яка захищається, так і іншої особи, їх майна, а також для захисту інтересів суспільства і держави. Майже до середини ХХ ст. питання необхідної оборони регулювалися положеннями загального

права. З прийняттям в 1967 р. Закону «Про кримінальне право» положення щодо права на необхідну оборону визначаються вказаним законом.

Але норми вказаного закону не регулюють положення про співрозмірність захисту характеру і ступеня небезпечності посягання, хоча ця проблема розв'язується судовою практикою, враховуючи історичні особливості правової системи Великобританії. Таким чином, випливає закономірний висновок, що в кримінальному праві Великобританії відсутнє поняття і критерії співрозмірності захисту характеру і ступеню посягання. Це явище викликано особливостями історичного розвитку правової системи Великобританії, накопиченому століттями величезному досвіді судової практики, а також високому статусі та кваліфікації англійських суддів, які безпосередньо вирішують питання про правомірність застосування сили в тих чи інших обставинах.

При цьому, особа, яка діє в межах самозахисту, захисту іншої особи або захисту майна чи для попередження порушення громадського порядку, незаконного позбавлення волі чи протиправного порушення права володіння, могла б користуватися як захистом, який передбачений загальним правом, так і захистом відповідно до ст. 3 Закону «Про кримінальне право» 1967 р., при цьому в обох випадках сила, яка застосовується, повинна бути розумно допустимою.

Особливістю кримінального законодавства Великобританії є також надання Законом «Про кримінальне право» 1967 р. права особі, яка захищається, першій нанести удар для запобігання нападу. Тому при попереджувальному ударі допускається застосування меншої сили, ніж при справжньому, реальному нападі, а обвинувачений, хоча і не повинен доводити свою невинуватість відповідно до положень ст. 3 Закону «Про кримінальне право» 1967 р. (1), проте повинен навести достатні докази того, що діяв у межах захисту.

Кримінальне право Німеччини визнає необхідну оборону як підставу, яка виключає відповідальність, яка ґрунтується на принципі переважаючого інтересу, коли особа, яка знаходиться у стані необхідної оборони, повинна переслідувати мету дотримання «переважаючих інтересів», якими є як власні інтереси особи, так й інтереси третіх осіб.

Право громадян на необхідну оборону у Німеччині чітко передбачено в КК: особа, яка вчиняє діяння, що викликане необхідністю застосування необхідної оборони, діє не протиправно, а в межах закону; необхідна оборона – це захист від нападу на особу.

Посягання, як визначено в КК Німеччини, повинно спрямовуватися на охорону життя і здоров'я людини, права і свободи, власність. Причому посяганням може визнаватися і бездіяльність особи, яка зобов'язана втрутитися. Таке посягання повинно бути реальним та протиправним, тобто особа повинна вчиняти діяння, які заборонені законом, за які встановлена кримінальна відповідальність.

Особливістю кримінального права Німеччини є наявність дискусійності факту визнання оцінки дій в якості перевищення меж необхідної оборони. При чому в науці німецького кримінального права виділяються два види такого перевищення: 1) невідповідність способів та засобів захисту тяжкості нападу чи посягання; 2) порушення принципу наявності посягання (передчасне чи запізнеле).

У КК чітко вказується на правомірність необхідної оборони, яка здійснена від страху, хвилювання чи розгубленості.

Проблема перевищення меж необхідної оборони у кримінальному праві Німеччини є дискусійною. Кримінально-правова теорія розрізняє два види такого перевищення: «1) невідповідність способів, засобів захисту тяжкості нападу; 2) порушення принципу реальності посягання». Перевищення меж необхідної оборони, за кримінальним правом Німеччини, є оціночною категорією, і вирішення цього питання при розгляді кожної конкретної справи належать до компетенції суду.

Особливу зацікавленість викликає розуміння правомірності заподіяння будь-якої шкоди при необхідній обороні, що міститься в кримінальному законодавстві Франції. Кримінальне право Франції вказує на загальні умови правомірності необхідної оборони, які відносяться як до нападу, так і до захисту: 1) наявність нападу – тобто реальне заподіяння шкоди або реальна загроза заподіяння такої шкоди; 2) необґрунтованість нападу, який не повинен бути викликаний

протиправними чи іншими провокаційними діями; 3) співрозмірність захисту; 4) можливість особи, яка нападає, заподіяти шкоди особі, яка захищається; 5) своєчасність захисту; 6) необхідність у даному захисті; 7) можливість захисту не тільки себе, а й інших осіб. Право на захист у особи може виникати не тільки при посяганні на життя, здоров'я, власність або недоторканність, але й при посяганні на звичайну моральну небезпеку.

Визначення інтенсивності меж необхідної оборони у Франції ґрунтується на принципі пропорційності, який визначається у вигляді двох законодавчих форм вираження: 1) за допомогою казуальної системи; 2) за допомогою простої вказівки на певну співмірність будь-яких ознак захисту та посягання, які передбачаються в чинному кримінальному законодавстві Франції. Зокрема, КК Франції 1992 р. в ст. 122-5 визначає: «Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка при необґрунтованому посяганні на нього або на інших осіб здійснює в цей же час дію, продиктовану необхідністю законної оборони себе чи інших осіб, за винятком випадків невідповідності між засобами захисту, що використовуються, та серйозністю посягання». Сучасна доктрина пропонує вважати захист правомірним у випадках явно незаконних діянь публічних посадових осіб. Таким чином, інтенсивність межі допустимої оборони зводиться до визначення відповідності засобів захисту і суспільній небезпечності посягання, хоча така законодавча форма визначення допустимості шкоди має істотний недолік – наявність оціночних ознак. Касаційний Суд Франції вирішує питання правомірного захисту, при цьому його рішення враховуються у правозастосовчій практиці судами нижчестоящих інстанцій.

Особливістю інституту необхідної оборони у Франції є обов'язкова наявність лише умисної форми вини, тобто право на захист не сумісний зі злочинними діяннями, які вчиняються з необережності. При чому захист повинен бути пропорційним ступеню небезпеки, а право оцінювати обставини і вирішувати, чи був захист співрозмірний суспільно небезпечному посяганню, надано суддям.

Специфічними є ознаки та форми визначення меж необхідної оборони, але норми кримінального законодавства всіх держав єдині в одному: право оборони є гарантом недоторканності громадян і потребує законодавчої стимуляції. Необхідна оборона розглядається як суспільно корисна діяльність, є ефективним засобом попередження суспільно небезпечних діянь і злочинних проявів, а також відіграє важливу роль у вихованні громадян у дусі нетерпимості до злочинів, у формуванні громадянського обов'язку, стійкості та високих моральних якостей.

Тема 7. Поняття та види покарань

1. Поняття “покарання” та його ознаки за кримінальним правом України та зарубіжних країн.
2. Мета покарання та її види. Основні теорії покарання.
3. Система та види покарань.
4. Інші заходи кримінально-правового характеру (заходи безпеки).

Методичні вказівки

Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого (ч. 1 ст. 50 КК України).

Ознаки покарання:

- 1) є заходом примусу;
- 2) застосовується від імені держави;
- 3) застосовується лише за вироком суду;
- 4) застосовується тільки до особи, визнаної винною у вчиненні злочину;
- 5) полягає в передбаченому законом позбавленні чи обмеженні прав і свобод засудженого.

Метою покарання є: а) кара за вчинений злочин; б) виправлення та перевиховування засуджених; в) запобігання вчиненню нових злочинів як засудженим, так і іншими особами.

Особа вважається невинною у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (ст. 62 Конституції України).

Згідно зі ст. 52 КК України, покарання поділяють на три групи:

1) **основні** – громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний термін, довічне позбавлення волі;

2) **додаткові** – позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу та конфіскація майна;

3) такі, що можуть застосовуватися як основні, так і як додаткові – штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Проведений аналіз інституту інших заходів кримінально-правового характеру, встановлений Розділами XIV та XIV-1 Загальної частини ККУ, дав підстави для висновків, що сьогодні в національному кримінальному праві, дійсно, існує система додаткових, альтернативних покаранню, заходів кримінально-правового впливу. Разом з тим, встановлено, що деякі з видів досліджених заходів мають неоднорідну, двоїсту, правову природу. Тому, виходячи з доктринальних положень кримінального права, до системи інших заходів кримінально-правового характеру належать, види, що є формою реалізації кримінальної відповідальності (спеціальна конфіскація; примусове лікування; заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; примусові заходи виховного характеру у випадку звільнення особи від покарання) так і види, які не є формою реалізації кримінальної відповідальності (примусові заходи медичного та виховного характеру). На нашу думку, об'єднуючою ознакою всіх видів, що входять до системи інших заходів кримінально-правового характеру, є наявність специфічної мети, позбавленої кари, але направленої на забезпечення (охорону) безпеки суспільства. Така ознака дозволяє диференціювати досліджену систему кримінально-правового впливу від інституту покарання.

Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, на нашу думку, є формою реалізації кримінальної відповідальності, оскільки мета їх застосування є каральною, направленою на запобігання вчиненню нових злочинів, реалізується за допомогою кримінально-правових методів на підставі обвинувального вироку суду. Таким чином, вважаємо, що законодавець у Загальній частині КК України сформував нову (специфічну) форму реалізації кримінальної відповідальності для юридичних осіб, суть якої, полягає в тому, що до кримінальної відповідальності можливо притягнути без повного складу злочину.

Тема 8. Поняття “покарання” та види покарань за кримінальним правом України та Франції: порівняльно-правовий аналіз

1. Поняття “покарання” за кримінальним правом України, мета покарання. Особливості визначення покарання за кримінальним правом Франції.

2. Система покарань за кримінальним правом України та Франції.

3. Види покарань та їх класифікація (основні та додаткові, загальні та спеціальні, строкові та безстрокові) за кримінальним правом України. Види покарань та їх критерії (за вчинення злочину, проступку або порушення, основні та додаткові, за колом осіб) за кримінальним правом Франції.

4. Окремі види покарань за кримінальним правом України та Франції: а) позбавлення волі; б) штраф.

5. Особливості законодавчих регламентацій караності юридичних осіб за кримінальним правом України та Франції.

Методичні вказівки

Саме Франція формує сучасну політику Євросоюзу, диктує правила здійснення міжнародних відносин іншим державам. Власне, така міцна позиція Французької Республіки не є дивною, адже Франція вже протягом багатьох століть вважається однією з найсильніших держав.

Її законодавча база стала прикладом для створення та формування багатьох європейських правових систем.

Не стала виключенням і Україна. Особливо багато спільного прослідковується у кримінальній системі Франції та України.

Належне нормативне регулювання інституту кримінального покарання та наявність узгодженої концепції його розуміння є безумовно важливими для кримінально-правової політики кожної держави. Важливе значення для вирішення національних кримінально-правових проблем має зарубіжний досвід їх розв'язання. Його осмислення дає можливість краще зрозуміти національне право. Як слушно зазначає відомий французький правник М.Ансель, вивчення зарубіжного права відкриває перед юристом нові горизонти, які дозволяють краще пізнати право своєї держави, адже специфічні його риси особливо яскраво проявляються лише при порівнянні з іншими системами. Окрім цього, вивчення зарубіжного права дозволяє використати позитивний досвід інших держав та уникнути помилок при вирішенні відповідних питань у національному кримінальному праві. І нарешті, вивчення іноземного права має важливе значення для уніфікації кримінального законодавства України з європейським законодавством, що, на сьогоднішній день, є об'єктивним процесом у зв'язку з поступовою реалізацією курсу на входження України до Європейського Союзу.

У Франції з проблемою покарання виникають дві основні концепції: сучасного неокласицизму і нового соціального захисту. Кримінальний Кодекс Франції не містить визначення покарання і не формулює його цілей.

Відповідно до теорії сучасного неокласицизму, покарання - це форма суспільної реакції на вчинення злочинного діяння, яка традиційно переслідує дві основні мети: заохочення і залякування. Теорія неокласицизму базується на основних положеннях класичної школи. Але прихильники неокласичної школи пропонували враховувати також особу злочинця, залишаючись у рамках закону. Наявність у цій теорії пом'якшення покарання, в порівнянні з класичною доктриною, покарання являють собою точний вираз його цілей. Болісний характер покарання є прямим наслідком прагнення держави притягнути особу до відповідальності. Особа винна у вчиненні злочинного діяння, а тому повинна нести відповідальність за свою провину. У зв'язку з цим, цілком природно, що покарання має бути для злочинця болісним, болючим і малоприємним. Більш того, покарання має бути настільки болісним, наскільки тяжким було вчинене протизаконне діяння. Покарання має певний характер, що передбачає призначення покарань з цілком чіткими і визначеними термінами і режимами. Покарання, відповідно до даної теорії, повинно бути виконане так, як призначено судом, без будь-яких подальших змін терміну і змісту покарання.

Про **мету покарання** йдеться в КПК Франції 1958 р. відповідно до конкретних кримінально-правових заходів. Так, особи, засуджені за вбивство неповнолітнього, яка не досягла 15 років, або за вбивство, поєднане із зґвалтуванням або іншими злочинами, зазначеними в ст.718 КПК Франції, відбувають покарання в пенітенціарних установах, що дозволяють забезпечити послідовну медичну та психологічну адаптацію. Така пільга, як дозвіл тимчасово залишати пенітенціарної установи, має на меті підготувати професійну або соціальну адаптацію засудженого, зберегти його сімейні відносини або надати йому можливість виконати будь-яку обов'язок, що вимагає його присутності(ст. 723-3 КПК).

Різноманітність видів покарань та наявність істотних відмінностей між ними зумовили необхідність їх класифікації:

1. за видами злочинних діянь (кримінальні, виправні, поліцейські);
2. за способом поєднання їх у законі (основні, додаткові, супутні);
3. за тими благами, яких позбавляється засуджений (покарання, пов'язані з позбавленням волі, обмеженням свободи, що зачіпають майнові права засуджених, пов'язані з обмеженням прав).

Різноманітність видів покарань та наявність істотних відмінностей між ними зумовили необхідність їх класифікації:

1. за видами злочинних діянь (кримінальні, виправні, поліцейські);
2. за способом поєднання їх у законі (основні, додаткові, супутні);
3. за тими благами, яких позбавляється засуджений (покарання, пов'язані з позбавленням волі, обмеженням свободи, що зачіпають майнові права засуджених, пов'язані з обмеженням прав).

Діюча система кримінальних покарань у Франції представляє собою вдосконалений варіант первісної форми, властивої попереднім періодам розвитку країни. Разом з тим, відмітною рисою сучасної узгодженої системи Франції є те, що вона набула великої кількості поставлених перед нею цілей.

Законодавець помітно віддалився від таких традиційних санкцій, як штраф і позбавлення волі. Скасування поліцейського арешту та введення на всіх рівнях різних видів покарань, пов'язаних з позбавленням прав свідчить про явне прагнення до розширення повноважень суду з метою індивідуалізації покарання, необхідність якого викликана появою нових видів злочинності. Нововведення в системі санкцій зачіпають не тільки їх характер, вони також належать, з одного боку, до порядку призначення, а з іншого боку, - до умов припинення дії покарання та відстрочення його виконання.

Система покарань у Франції будується відповідно до класифікації злочинних діянь на три групи. Злочини караються кримінальними покараннями, проступки - виправними, порушення - поліцейськими.

Найбільшою суворістю відрізняються кримінальні покарання. У залежності від їхньої тривалості кримінальні покарання поділяються на два види: строкові і безстрокові. До строкових належить кримінальне ув'язнення на термін до тридцяти років, до безстрокових - довічне ув'язнення. Максимальний розмір строкових покарань КК 1810 р. встановлював у двадцять років. Чинний КК Франції передбачає позбавлення волі на термін до тридцяти років. Необхідність встановлення проміжку між двадцятьма роками і довічним позбавленням волі була пов'язана з бажанням законодавця диференціювати відповідальність за посягання на різні за своєю цінністю суспільні блага. Після скасування смертної кари в 1981 р. всі діяння, за які був передбачений цей вид покарання, стали каратися довічним позбавленням волі. Число злочинів, санкції яких передбачали довічне позбавлення волі, відразу зросла з 64 до 119. Було вирішено встановити для діянь меншої тяжкості тридцятирічний термін позбавлення волі. Мінімум строкових кримінальних покарань КК встановили на 10 років.

Також виділяють основні, додаткові покарання і покарання, які можуть бути призначені в якості як основних, так і додаткових.

Тема 9. Загальна характеристика Особливої частини кримінального права України та США. Кримінальна відповідальність за окремі види злочинів (злочини проти власності) за кримінальним правом України та США: порівняльно-правовий аналіз

1. Поняття та побудова Особливої частини кримінального права України та США.
2. Особливості регламентації кримінальної відповідальності за злочини проти власності за кримінальним правом України та США.
3. Крадіжка та грабіж за КК України. Кримінальна відповідальність за крадіжку та грабіж за кримінальним правом США.
4. Покарання за злочини проти власності у кримінальному праві України та США.

Методичні вказівки

Оскільки федералізм США має свої особливості, систему Особливої частини американського кримінального права не можна назвати єдиною або хоча б одноманітною. Там існують 53 правові системи: 50 штатів, федеральна, округу Колумбія і «вільно приєдналася», Пуерто-Ріко.

На відміну від КК деяких інших великих федеративних держав, наприклад Німеччини, Бразилії чи Індії, так званий Федеральний КК США (в основному це норми ч. 1 розд. 18 Зводу законів США) має досить вузьку сферу дії: вона обмежується захистом «федеральних» інтересів і необхідністю боротьби з деякими найбільш небезпечними посяганнями в національному масштабі, наприклад з наркотрафіком або тероризмом. Ніякого впливу на законодавство штатів взагалі і в нас аспекті зокрема він не робить і надати не може, так як знаходиться в «хаотичному стані».

Справа в тому, що матеріал Особливої частини цього кодексу розташований в алфавітному порядку, тому місце, займане тим чи іншим злочином, не відображає ступеня його об'єктивної небезпеки і не є скільки-небудь чітким орієнтиром для судів при застосуванні відповідної правової

норми. Так, на початку виявилися статті про відповідальність за посягання на тварин, риб і рослини (гл. 3), в середині - статті про вбивство (гл. 51), а в кінці - статті про відповідальність за тероризм (гл. 113в), зраду (гл. 115) і військові злочини (гл. 118). А норми про приховування викраденого майна (гл. 113) знаходяться між статтями про відповідальність за дії, пов'язані з судноплавством, і за зраду.

Крім того, далеко не всі норми, які стосуються Особливої частини, зібрані в Федеральному КК: вони розкидані майже по всіх інших 49 розділах СЗ. Невпорядкованість федерального кримінального законодавства, мабуть, найбільш яскраво проявляється в області майнових злочинів, яким присвячені десятки статей. Для розглянутого законодавства характерно описову, вельми казуистичність виклад матеріалу, що зумовило наявність в ньому великої кількості громіздких, багатосторінкових статей. Все вживали спроби реформувати його були безуспішними.

Алфавітний порядок розташування матеріалу застосовувався і в дореформеному кримінальному законодавстві багатьох штатів країни. Відмови від нього сприяли публікації проміжних результатів роботи вельми представницької комісії Інституту американського права з розробки Примірного КК, а в ще більшому ступені - видання Інститутом в 1962 р останнього офіційного проекту цього кодексу.

Особлива (друга) частина кодексу «Визначення окремих злочинів» підрозділяється на шість титулів: 1) посягання на існування і безпеку держави; 2) посягання, що включають небезпека для особистості; 3) посягання на майно; 4) посягання проти сім'ї; 5) посягання проти публічної адміністрації; 6) посягання на громадський порядок і благопристойність.

Розглядаючи системи Особливої частини КК штатів, не можна не сказати кілька слів про КК штату Нью-Йорк, який поряд з Примірного КК і проектами Федерального КК справив великий вплив на реформування кримінального права в масштабі всієї країни.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

До самостійної роботи студентів щодо вивчення дисципліни «Порівняльне кримінальне право» включається:

1. Обов'язкове знайомство з науковою літературою відповідно зазначених у програмі тем.
2. Внесення до конспекту розгорнутого плану відповіді на встановлені питання до кожного семінарського заняття, згідно програми курсу.
3. Обов'язкове конспектування матеріалів до тем, винесених на самостійний розгляд студентів, згідно тематичного плану дисципліни.
4. Підготовка та виконання реферату/доповіді/есе.
5. Пошукова робота з Інтернет-ресурсами.
6. Підготовка до семестрового контролю.
7. Підготовка до заліку та екзамену.

Виконуючи самостійну роботу, студент знайомиться з рекомендованою в робочій програмі курсу літературою, яку він бере в бібліотеці чи в Інтернет ресурсах. Прочитані матеріали студент акумулює у власному конспекті у вигляді коментарів та нотаток до кожного пункту плану семінарського заняття та до окремих тем, винесених в робочій програмі на самостійне ознайомлення.

Конспект із виконаним завданням подається викладачу на перевірку під час проведення відповідного семінарського заняття, або в інший, визначений викладачем час.

Загальний підсумок самостійної роботи з вивчення курсу студент показує під час екзаменаційної консультації.

Питання з кожної теми, які треба розглянути та законспектувати, вказані у таблиці.

Тематика та питання до самостійної підготовки та індивідуальних завдань

№ з/п	Назва теми
1	Тема 1. Сучасні кримінально-правові системи. Основні тенденції їх розвитку Законспектувати особливості систем кримінального права: 1) романо-германської (континентальної); 2) англосаксонської (неконтинентальної); 3) системи релігійного права.
2	Тема 2. Джерела кримінального права України та зарубіжних країн Законспектувати: 1. Відмінна риса кримінального права Англії 2. Огляд Зводу законів США «Злочин і кримінальний процес» 3. Законодавство як джерело кримінального права Австралії 4. Міжнародні угоди як джерело кримінального права Франції
3	Тема 3. Об'єктивні ознаки злочину за кримінальним правом України та ФРН: порівняльно-правовий аналіз Законспектувати: 1. Що в кримінальному праві України визначається як об'єкт злочину 2. Надати визначення об'єктивного складу діяння та розкрити його ознаки 3. Умов відповідальності за бездіяльність за кримінальним правом України та ФРН
4	Тема 4. Суб'єкт злочину (злочинного діяння) за кримінальним правом України та зарубіжних країн Законспектувати: – особливості встановлення віку фізичної особи, з якого може наступати кримінальна відповідальність за сучасним кримінальним правом зарубіжних країн; – розкрити зміст поняття осудності та неосудності, критеріїв її встановлення.
5	Тема 5. Стадії вчинення злочину за кримінальним правом України та Англії:

	порівняльно-правовий аспект Законспектувати: 1. Ознаки закінчених злочинів. 2. Дослідити сутність інституту спонукання та визначити його основні ознаки, за якими спонукання відрізняється від підбурювання до злочину, яке є видом співучасті. 3. Зазначити, що відповідно до чинного КК України (ч. 1 ст. 15) є замахом на злочин.
6	Тема 6. Необхідна оборона в кримінальному праві України та зарубіжних країн Законспектувати: 1. З'ясувати поняття необхідної оборони за кримінальним правом зарубіжних країн. 2. Визначити ознаки необхідної оборони в кримінальному праві України. 3. Що саме вважається перевищенням меж необхідної оборони за кримінальним правом України.
7	Тема 7. Поняття та види покарань Законспектувати: – Основні теорії покарання. – Види покарань.
8	Тема 8. Поняття “покарання” та види покарань за кримінальним правом України та Франції: порівняльно-правовий аналіз Законспектувати: – показати, що на відміну від КК України за КК Франції законодавче визначення покарання та його цілей; – навести визначення поняття “система покарань”, зупинитися на аналізі її ознак за кримінальним правом України; – розкрити зміст окремих видів покарання – позбавлення волі та штрафу.
9	Тема 9. Загальна характеристика Особливої частини кримінального права України та США. Кримінальна відповідальність за окремі види злочинів (злочини проти власності) за кримінальним правом України та США: порівняльно-правовий аналіз Законспектувати: –здійснити порівняльний аналіз приписів чинного КК України і відповідних положень кримінального законодавства США щодо кримінальної відповідальності за злочини проти життя та здоров'я особи; –встановити спільні риси та відмінності у регламентації кримінальної відповідальності за вказані злочини в Україні та США.

ЗРАЗКИ ТЕСТІВ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ

1. Правова система це:

- А) це комплекс взаємозалежних засобів та способів, призначених для регулювання суспільних відносин;
- Б) це стійка єдність елементів правової системи, їх зв'язків, цілісності, зв'язків елементів із цілим;
- В) поняття, яке характеризує сукупність усіх правових явищ дійсності з точки зору вираження їхньої цілісності і взаємозв'язку, які склалися у певному суспільстві.

2. Види правових систем за Р. Давидом:

- А) романо-германська, англо-американська, мусульманська, соціалістична та постсоціалістична правові системи;
- Б) репресивні, ліберальні, каральні, гімнастичні правові системи;
- В) англосаксонські, романські, традиційні, мусульманські;
- Г) правильна відповідь у варіантах а) і б).

3. Характерними рисами романо-германської правової системи:

- А) домінування нормативно-правового акта як джерела права (форма);
- Б) поділ системи права на публічне та приватне право;
- В) диференціація та кодифікація галузей права;
- Г) нормативність права, розгляд норм права як загального правила поведінки, встановленого законодавцем;
- Д) правильна відповідь у варіантах а), б), в), г).

4. Судовий прецедент є джерелом:

- а) англо-американської правової системи;
- б) романо-германської правової системи;
- в) мусульманської правової системи;
- г) правової системи країн Далекого Сходу.

5. В. В. Додонов в рамках романо-германської системи виділяє наступні підсистеми:

- А) французьку; югославську, група СНД, німецьку, італо-іберійську;
- Б) німецьку, саксонську, германську, італійську, скандинавську;
- В) італо-іберійську; романську, французьку;
- Г) британську, англо-американську, романо-германську.

6. На становлення соціалістичних правових систем значний вплив справила:

- А) рецепція римського права;
- Б) радянська правова система;
- В) яacobінська диктатура;
- Г) фашистський режим.

7. Залежно від особливостей соціонормативного регулювання суспільних відносин кримінально-правові системи можна класифікувати на:

- А) основні та додаткові;
- Б) французькі та італійські;
- В) західні та східні;
- Г) релігійні та світські.

8. У межах англо-американської правової системи виокремлюють:

- А) британську та американську моделі;

- Б) дуалістичну модель;
- В) американську та індійську моделі;
- Г) англійську та італійську моделі.

9. Українське кримінальне законодавство від країн романогерманського типу правової системи відрізняється:

- А) кодифікацією нормативно-правових актів та формально-матеріальному визначенні поняття злочину;
- Б) класичним підходом до визначення злочину;
- В) особливістю побудови;
- Г) використанням додаткових джерел права та формальним визначенням поняття злочину.

10. До джерел кримінального права англо-американської правової сім'ї належать:

- А) судовий прецедент;
- Б) судовий прецедент та статути;
- В) судовий прецедент, закони, статути;
- Г) декрети та постанови.

11. Відмінною рисою джерел країн загального права є:

- А) поділ права на публічне та приватне;
- Б) відсутність кодифікації;
- В) писане право;
- Г) визнання закону найвищим джерелом права.

12. Провідне місце у системі джерел федерального кримінального законодавства США посідає:

- А) Конституція США 1787 р;
- Б) Конституція США 1896 р;
- В) Конституція США 1756 р;
- Г) Конституція США 1971 р.

13. Характерними ознаками романо-германської правової сім'ї є:

- А) галузевий розподіл норм права та сувора ієрархія джерел права;
- Б) відсутність кодифікації;
- В) судовий прецедент як основне джерело права;
- Г) основу юридичного регулювання утворюють не загальні норми закону, а індивідуальні акти – судові рішення.

14. Особливістю кримінального права Німеччини є те, що воно:

- А) повністю кодифіковано;
- Б) не повністю кодифіковано;
- В) взагалі не кодифіковано.

15. Кримінальне право Німеччини віднесено до:

- А) конкурентного законодавства;
- Б) паралельного законодавства;
- В) взаємодіючого законодавства;
- Г) конкуруючого законодавства.

16. Подвійна система джерел кримінального законодавства мусульманських країн складається з двох груп:

- А) Корана та сунни;
- Б) правової доктрини та іджми;

- В) Корана, сунни, кіяса, іджми;
- Г) урфу, Корана, кіяса та сунни.

17. Які критерії покладено в основу класифікації правопорушень у мусульманському кримінальному праві:

- А) ступінь визначеності покарання за певний проступок і характер порушених інтересів і прав;
- Б) ступінь тяжкості вчинюваного діяння;
- В) розмір завданої шкоди;
- Г) належність особи, яка вчинила злочин, до певної соціальної групи.

18 Кримінальне законодавство Франції є:

- А) не кодифікованим;
- Б) представленим у виді збірника законів;
- В) кодифікованим;
- Г) частково кодифікованим, частина кримінально-правових норм представлена в інших нормативно-правових актах. 1

19. Кримінальний закон Франції застосовується за вчинення злочинних діянь вчинених на борту повітряних суден чи проти таких суден, що не приписані до Франції якщо:

- А) виконавець або потерпілий мають французьке громадянство;
- Б) це судно вимушено приземлилося у Франції;
- В) якщо пілот такого судна є громадянином країни з якою Франція уклала міжнародний договір;
- Г) якщо згода на арешт таких громадян визначена у відповідній Конвенції.

20. У Німеччині злочинні діяння підрозділяються на:

- А) злочини, проступки і порушення;
- Б) посягання, замах;
- В) злочини і проступки;
- Г) не підрозділяються.

21. У Франції злочини класифікуються на:

- А) злочини, проступки і порушення;
- Б) невдалий та неможливий злочини;
- В) простий та складний злочин;
- Г) кримінальне правопорушення і злочин.

22. Замах на злочин в кримінальному законодавстві ФРН – це:

- А) придбання, відшукування, виявлення різних засобів чи знарядь вчинення злочину;
- Б) навмисна дія, безпосередньо спрямована на вчинення злочину, але не доведена до кінця через обставини, що не залежали від волі винного;
- В) дії, що змінюють форму, якості засобів чи знарядь злочину, їх ремонт;
- Г) пошук співучасників, розроблення плану, вивчення місця вчинення злочину та ін.

23. Які виділяють стадії закінченого злочину за КК ФРН:

- А) завершення;
- Б) початок;
- В) фактичне закінчення;
- Г) ця стадія злочину не поділяється.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрушко А.В. Кримінальна відповідальність за підміну дитини за законодавством України та окремих держав Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз. Конгрес міжнародного та європейського права: зб. наукових праць (м. Одеса, 25-26 травня 2018 року). Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія». Фенікс, 2018. С. 294-297.
2. Антипов В.І. Кримінальний кодекс України в контексті міжнародного права та практики Європейського суду з прав людини: правові норми, суд. Когутич І.І., Конюшин Ю.І. Практикум із курсу «Міжнародне публічне право». Львів: Правничий коледж Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. 115 с.
3. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 320 с.
4. Застосування норм міжнародного гуманітарного (МГП) та міжнародного кримінального права (МКП): навчальні матеріали для учасників семінару. Київ: Програма «Нове правосуддя», 2019. 310 с.
5. Зінченко І.О. Стадії вчинення злочину за кримінальним правом України та Англії: порівняльно-правовий аспект. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 2 (13). С. 240-251.
6. Красницький І.В. Кримінальна відповідальність як інститут кримінального права Франції та України: порівняльний аналіз: Монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. 232 с.
7. Кримінальне право зарубіжних країн : навч.-метод. посіб. / Е. Е. Кузьмін ; передмова Є. Л. Стрельцова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 96 с.
8. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2015. 680 с.
9. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*: кодекс від 05.04.2001. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
10. Методичні рекомендації та завдання до практичних занять і курсових робіт з навчальної дисципліни “Порівняльне кримінальне право” (галузь знань 08, спеціальність 082 “Міжнародне право”, перший (бакалаврський) освітній рівень) для студентів II курсу заочної форми навчання міжнародно-правового факультету / уклад.: М. І. Панов, І. О. Зінченко, І. В. Самощенко та ін. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. 67 с.
11. Налуцишин В.В. Суб'єкт злочинного діяння за законодавством окремих держав Європейського Союзу. *Університетські наукові записки*. 2017. № 63. С. 282-295.
12. Порівняльне правознавство : підручник / за заг. ред. О. Петришина. Х. : Право, 2012. 272 с.
13. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження [Текст] : монографія / А. В. Савченко. К. : КНТ, 2007. – 596с.
14. Станіч В.С. Кримінальний кодекс Французької Республіки / під ред. В.Л. Менчинського. переклад на українську мову К.І. Мазуренко. К. : ОВК, 2017. 348 с.
15. Старовойтова Ю. Г. Загальна частина кримінального права Англії та США: навч. посіб. К.: Атіка, 2012. 104 с.
16. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації [Текст] : монографія / М. І. Хавронюк ; Бібліотека кримінального права. - К. : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
17. Хохлова І.В., Шем'яков О.П. Кримінальне право зарубіжних країн (в питаннях та відповідях) : Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 256с.
18. Яценко С. С. Основні питання Загальної частини кримінального права іноземних держав: навч. посіб. Київ: Вид. дім. «Дакор», 2013. 168 с.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

1. Наукова бібліотека Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.
URL: <http://library.nlu.edu.ua>
2. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://nbuv.gov.ua>
3. Офіційний вебпортал парламенту України «Законодавство України». URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws>
4. Підручники для студентів онлайн. URL: <https://stud.com.ua>

ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

1. Порівняльне кримінальне право, його предмет, метод, завдання, місце в системі наук.
2. Сучасні кримінально-правові школи. Основні тенденції їх розвитку.
3. Кримінально-правова система, її поняття та структура. Різноманітність та типи кримінально-правових систем.
4. Романо-германська (континентальна) система кримінального права.
5. Англо-американська система кримінального права.
6. Традиційно-релігійна (мусульманська) система кримінального права. 8.
7. Джерела кримінального права України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.
8. Кримінальний кодекс як джерело кримінального права України та зарубіжних країн.
9. Прийняття нових КК в пострадянських країнах та Східній Європі.
10. Джерела кримінального права в країнах англо-американської правової системи.
11. Джерела кримінального права в країнах романо-германської правової системи.
12. Джерела кримінального права в країнах мусульманської правової системи.
13. Дія кримінального закону у часі в кримінальному праві України та зарубіжних країн.
14. Дія кримінального закону в просторі у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
15. Екстрадиція в кримінальному праві України та зарубіжних країн.
16. Поняття злочину (злочинного діяння) в кримінальному праві України та зарубіжних країн: способи визначення поняття злочину (злочинного діяння).
17. Поняття злочину (злочинного діяння) в кримінальному праві країн англо-американської правової системи.
18. Поняття злочину (злочинного діяння) в кримінальному праві країн романо-германської правової системи.
19. Класифікація злочинів (злочинних діянь) та її критерії в кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.
20. Класифікація злочинів (злочинних діянь) та її критерії в кримінальному праві країн англо-американської правової системи.
21. Класифікація злочинів (злочинних діянь) та її критерії в кримінальному праві країн романо-германської правової системи.
22. Класифікація злочинів (злочинних діянь) та її критерії в кримінальному праві країн мусульманської правової системи.
23. Кримінальний проступок у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
24. Поняття складу злочину в кримінальному праві України та зарубіжних країн: його зміст, види та значення.
25. Суб'єкт злочину в кримінальному праві України та зарубіжних країн: поняття, ознаки, види.
26. Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
27. Поняття та критерії неосудності в кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.
28. Поняття та критерії неосудності в кримінальному праві країн англо-американської правової системи.
29. Поняття та критерії неосудності в кримінальному праві країн романо-германської правової системи.
30. Поняття обмеженої осудності в кримінальному праві України та зарубіжних країн.
31. Кримінальна відповідальність юридичних осіб у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
32. Поняття та форми вини в кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.
33. Поняття та форми вини в кримінальному праві країн англо-американської правової системи.

34. Поняття та форми вини в кримінальному праві країн романо-германської правової системи.
35. Стадії вчинення злочину в кримінальному праві України та зарубіжних країн: поняття, види, ознаки.
36. Готування до злочину в кримінальному праві України та зарубіжних країн.
37. Поняття та ознаки замаху на злочин у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
38. Види замаху на злочин в кримінальному праві України та зарубіжних країн.
39. Добровільна відмова в кримінальному праві України та зарубіжних країн: її поняття, ознаки та правові наслідки.
40. Поняття та ознаки співучасті в кримінальному праві України та зарубіжних країн.
41. Особливості співучасті у злочині за кримінальним правом Англії, США, Франції.
42. Види співучасників у кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.
43. Види співучасників у кримінальному праві країн англо-американської правової системи.
44. Види співучасників у кримінальному праві країн романо-германської правової системи.
45. Форми та види співучасті в кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.
46. Форми та види співучасті в кримінальному праві країн англо-американської правової системи.
47. Форми та види співучасті в кримінальному праві країн романо-германської правової системи.
48. Обставини, що виключають злочинність діяння в кримінальному праві України та зарубіжних країн: поняття, система, окремі види.
49. Обставини, що виключають злочинність діяння в кримінальному праві країн англо-американської правової системи.
50. Обставини, що виключають злочинність діяння в кримінальному праві країн романо-германської правової системи.
51. Необхідна оборона в кримінальному праві України та зарубіжних країн.
52. Кримінальна відповідальність за перевищення меж необхідної оборони в кримінальному праві України та зарубіжних країн.
53. Крайня необхідність у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
54. Поняття покарання в кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.
55. Мета покарання в кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.
56. Покарання та його мета в кримінальному праві країн англо-американської правової системи.
57. Покарання та його мета в кримінальному праві країн романо-германської правової системи.
58. Система покарань у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
59. Види покарань у кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.
60. Види покарань у кримінальному праві країн англо-американської правової системи.
61. Види покарань у кримінальному праві країн романо-германської правової системи.
62. Види покарань у кримінальному праві країн мусульманської правової системи.
63. Смертна кара в кримінальному праві зарубіжних країн.
64. Довічне позбавлення волі в кримінальному праві України та зарубіжних країн.
65. Позбавлення волі на певний строк у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
66. Обмеження волі в кримінальному праві України та зарубіжних країн.
67. Штраф у кримінальному праві України та зарубіжних країн. Види штрафу.
68. Конфіскація майна в кримінальному праві України та зарубіжних країн. Її види та особливості призначення.
69. Позбавлення прав у кримінальному праві України та зарубіжних країн.

70. Інші заходи кримінально-правового характеру в кримінальному праві України та зарубіжних країн: поняття, види, відмежування від покарання.

71. Види покарань (інших заходів кримінально-правового характеру) щодо юридичних осіб.

72. Інститут пробації та її характеристики в кримінальному праві Англії, США, Франції.

73. Система Особливої частини кримінального права України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.

74. Система Особливої частини кримінального права країн англо-американської правової системи.

75. Система Особливої частини кримінального права країн романо-германської правової системи.